

ЭКОНОМИКА ИЛИМДЕРИ
ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ
ECONOMIC SCIENCES

Абдыкадыр кызы Г.

**АГРОӨНӨР-ЖАЙ КОМПЛЕКСИНИН ИШКАНАЛАРЫНДА
СТРАТЕГИЯЛЫК БАШКАРУУНУ КАЛЫПТАНДЫРУУ ЖОЛДОРУ**

Абдыкадыр кызы Г.

**ПУТИ ФОРМИРОВАНИЯ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ НА
ПРЕДПРИЯТИЯХ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА**

Abdykadyr kyzy G.

**WAYS OF FORMING STRATEGIC MANAGEMENT
AT THE ENTERPRISES OF THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX**

УДК: 338.124.4:63

Бул изилдөөнүн максаты – агроөнөр-жай комплекси-нин ишканаларында стратегиялык менеджменттин калыптанышынын өзгөчөлүктөрүн аныктоо болуп саналат. Изилдөө негизинен ата мекендик жана чет өлкөлүк окумуштуулардын фундаменталдык эмгектерине негизделип, экономикалык субъекттин деңгээлинде стратегиялык башкаруунун механизмдерин аныктайт. Айыл чарбасы буга чейин эле өзүнүн өстүргөн продукциясынын баарын эле коомчулук тарабынан пайдаланууга албоосунун белгиленген чегинен өткөн. Азыркы шарттарда, чет элдик өндүрүүчүлөр менен атаандаштык болгондо, ата мекендик өндүрүүчүлөрдүн коомго керектүү жана анын сатып алуу жөндөмүнө туура келген товарлары гана суроо-талапка ээ болуп келет. Бул түзүлгөн жагдай экономикалык тармактардын айкалыштарын жана алардын ар биринин структурасын өзгөрүүсүнө алып келет, бул өндүрүштүн эффективдүүлүгүнүн кыйла жогорулашына өбөлгө түзөт, ал эми эсепке алынбаган климаттык, технологиялык же рыноктук шарттар пайда болгон учурларда ишкана жалтысынан жогорку кирешелерди камсыз кылуу үчүн бир тармакты экинчиси менен, бир продуктунун ордуна башка продуктуну сунуштоо менен жалпы коомчулукту камсыздайт. Маселени комплекстүү чечүүнүн дагы бир ички фактору - бул айыл чарба өндүрүшүн чарбада кайра уюштуруу жана ага ресурстарды жана энергияны үнөмдөөнү камсыз кылган технологияларды жана технологиялык ыкмаларды кеңири киргизүү болуп саналат. Изилдөөнүн натыйжалары, илимий иштелип чыккан сунуштары айыл чарба ишканаларында стратегиялык менеджмент тутумун калыптандырууда жана аларды иш жүзүнө ашыруу менен байланышкан конкреттүү сунуштарды иштеп чыгууда колдону-

лушу мүмкүн. Натыйжада, биз стратегиялык башкаруунун мазмунуна таасир этүүчү агроөнөр жай комплекси ишканаларынын спецификалык өзгөчөлүктөрүнө төмөнкүлөр кирет деген жыйынтыкка келдик: жердин көлөмү, түзүмү жана потенциалы; табигый-климаттык шарттарга жана өндүрүштүн мезгилдүүлүгүнө көз карандылык; негизги каражаттардын болушу жана мүмкүнчүлүктөрү; жумушчу күчүнүн саны, курагы жана квалификациясы; агроөнөр жай продукцияларынын рыногунун абалы ж.б.

Негизги сөздөр: стратегиялык башкаруу, агроөнөр-жай комплекси, стратегиялык пландаштыруу, мониторинг, базар факторлору, айыл чарба, ресурстар, жер, энергияны үнөмдөө.

Целью настоящего исследования является изучение особенностей формирования стратегического управления на предприятиях агропромышленного комплекса. Основой исследования являются фундаментальные труды отечественных и зарубежных учёных, раскрывающие механизм стратегического управления на уровне хозяйствующего субъекта. Сельским хозяйством уже пройден рубеж, за которым общество уже не готово употреблять всё то, что оно выращивает. В современных условиях, когда существует конкуренция с зарубежными товаро-производителями, востребован только тот товар отечественных товаропроизводителей, который необходим обществу и соответствует его покупательной способности. Данное обстоятельство ведёт к изменению сочетаний отраслей хозяйства и структуры каждой из них, которые способствуют значительному повышению эффективности производства, обеспечению высокой прибыли предприятия в целом, подстраховке одной отрасли другой и одного товара другим в тех случаях, когда возникают неучтенные природ-

но-климатические, технологические или рыночные факторы. Ещё одним внутренним фактором комплексного решения проблемы, которое следует выделить, является внутрихозяйственная реорганизация сельскохозяйственного производства и широкое внедрение в него технологий и технологических приемов, которые обеспечивают ресурсо и энергосбережение. Результаты проведенного исследования могут быть использованы в процессе разработки конкретных предложений, связанных с научным обоснованием формирования и реализации системы стратегического управления на предприятиях АПК. В результате мы пришли к выводу, что к особенностям предприятий АПК, влияющих на содержание стратегического управления, следует отнести: размеры, структуру и потенциальные возможности земельных угодий; зависимость от природно-климатических условий и сезонность производства; наличие и возможности основных производственных фондов; численность, возрастную структуру и квалификационный состав трудовых ресурсов; состояние рынка агропромышленной продукции и др.

Ключевые слова: стратегическое управление, предприятие агропромышленного комплекса, стратегическое планирование, мониторинг, рыночные факторы, сельское хозяйство, ресурс, земельное угодие, энергосбережение.

The purpose of this study is to study the features of the formation of strategic management at the enterprises of the Agro-industrial complex. The research is based on the fundamental works of domestic and foreign scientists, revealing the mechanism of strategic management at the level of an economic entity. Agriculture has already passed the line beyond which society is no longer ready to consume everything that it grows. In modern conditions, when there is competition with foreign producers, only those goods of domestic producers that are needed by society and correspond to its purchasing power are in demand. This circumstance leads to a change in the combinations of economic sectors and the structure of each of them, which contribute to a significant increase in production efficiency, ensure high profits for the enterprise as a whole, hedge one industry with another and one product with another in cases where unaccounted climatic, technological or market conditions arise factors. Another internal factor of a comprehensive solution to the problem, which should be highlighted, is the on-farm reorganization of agricultural production and the widespread introduction of technologies and technological methods into it that ensure resource and energy conservation. The results of the study can be used in the development of specific proposals related to the scientific substantiation of the formation and implementation of a strategic management system at agricultural enterprises. As a result, we came to the conclusion that the peculiarities of agro-industrial complex enterprises that affect the content of strategic management include: size, structure and potential of land; dependence on natural and climatic conditions and seasonality of production; availability and capabilities of fixed assets; the number, age structure and qualifications of the labor force; the state of the market for agro-industrial products, etc.

Key words: strategic management, agro-industrial complex, strategic planning, monitoring, market factors, agriculture, resource, land, energy saving.

Трансформацияланып жаткан экономиканын заманбап шарттарындагы агроөнөр жай комплексинин ишканаларынын иштешинин негизги өзгөчөлүктөрү болуп менчиктин ар кандай формаларында жана ата мекендин экономикасындагы базар мамилелеринин өнүгүшүндө, атаандаштыктын күчөшүндө, экономикалык иштин оор шарттарында, натыйжалардын божомолдонгон деңгээлинин төмөндөшү жана башкаруучулук каталардан келип чыккан экономикалык кесепеттердин оорлугунун жогорулашы болуп саналат. Белгилей кетүүчү нерсе, коомдун өнүгүүсүнүн экономикалык мыйзамдарынын өзгөрүшү жана жүзөгө ашырылышы, уюштуруу жана экономикалык мамилелердин формалары, улуттук экономиканын тармактарынын өнүгүү пропорциясы, ишканалардын жана уюмдардын ишинин аныкталышы бул башкаруу тармагы болуп саналат. Эгерде башкаруунун принциптери, экономикалык мыйзамдар жана рыноктун иштөө мыйзамдары бузулса, анда мамлекеттик деңгээлде экономиканын олуттуу деформациясы, социалдык толкундоолору болоору абзел [1, 5, 11, 18, 22]. Белгилүү бир ишкананы башкаруу деңгээлинде башкаруучулук билимдин жетишсиздиги, базардын жана атаандаштыктын маңызын начар түшүнүү негизги кирешенин олуттуу бөлүгүн жоготууга, ал тургай ишкананын толугу менен жок болушуна алып келиши мүмкүн. Агробизнес ишканаларынын рынок шартында ийгиликтүү иштешине жардам берген багыттардын бири - стратегиялык менеджменттин б.а. башкаруунун куралдарын (инструменттерин) колдонуу [6, 7, 8, 10, 16, 19, 20]. Атаандаштык шартында айыл чарба ишканасынын жүрүм-туруму бир катар негизги факторлор менен аныкталат, алар:

- Өндүрүштүн узак жана терең төмөндөшү, инфляция, экономикалык байланыштардын үзүлүшү менен мүнөздөлгөн айыл чарбасындагы жалпы кризистик кырдаал;

- Агроөнөр жай комплексинин ыдырашы;

- Айыл чарба ишканаларынын монополияланган кайра иштетүү өнөр жайынан, соодадан, айыл чарба кызматтарынан, коммерциялык банктардан экономикалык көз карансыздыгын жогорулатуу;

- Илимдин ролун баалабоо жана өзгөрүлүп жаткан экономикалык шарттарда айыл чарба ишканаларынын жүрүм-туруму чөйрөсүндө изилдөөлөрдүн иш жүзүндө жоктугу жана натыйжада практикалык сунуштардын жоктугу;

- Тышкы экономикалык байланыштардын деформацияланышы жана мамлекеттин айыл чарбасына карата протекционисттик саясатынын иш жүзүндө жүргүзүлбөгөндүгү.

Азыркы учурда айыл чарбасын классикалык мааниде ишкердүүлүк эмес деген тыянак чыгарууга болот, анткени анын ишмердүүлүгүнө түрткү берүү белгилүү бир максаттардын айкалышы болуп саналат, «жашап кетүү, кадрларды сактап калуу, рынокто өз ордун табуу» мотивдери үстөмдүк кылганда гана киреше, өндүрүштүн көлөмү, пайдалуулугу өсөт ж.б.

Т.Бринкман "... айыл чарба ишканасы өзүнүн ички табияты боюнча өнөр жай же соода ишканасы сыяктуу «ишкер!» эмес, жана качандыр бир кезде да мындай болушу күмөн» деп белгилеген [2, 9-б.].

Айыл чарба өндүрүшүнүн экономиканын башка бардык тармактарынан айырмалап турган өзгөчөлүктөрү төмөнкүлөр болуп саналат:

1. Айыл чарба ишканаларынын чарбалык ишинин натыйжаларына табигый-климаттык шарттар таасир этет. Жаан-чачындын, кургакчылыктын, үшүктүн жана башка табигый кубулуштардын таасири астында түшүм кыйла төмөндөп, эмгек өндүрүмдүүлүгү жана башка көптөгөн өндүрүмдүү көрсөткүчтөр төмөндөшү мүмкүн.

2. Айыл чарбасы мезгилдүү өндүрүш менен мүнөздөлөт, анын натыйжасында эмгек ресурстарынын, жабдууларынын туура пайдалануусу камсыздалбайт, өндүрүлгөн продукциялардын сатылышы жана алардан пайда түшүүлөрү толук кандуу ишке ашпайт.

3. Айыл чарбасында өндүрүш процесси узак мезгилге туура созулгандыктан, ал жумуш мезгилинин убагына туура келбейт. Көптөгөн экономикалык көрсөткүчтөрдүн жыйынтыгын жылдын аягында гана аныктоого болот.

4. Айыл чарба өндүрүшүнүн өнүгүү деңгээли экономикалык гана эмес, биологиялык, химиялык жана физикалык мыйзамдарга көз каранды. Демек, бул факторлордун айыл чарбанын ишмердүүлүгүнүн натыйжаларына тийгизген таасирин аныктоо мүмкүнчүлүгүн татаалдаштырат.

5. Айыл чарбасында өндүрүштүн негизги каражаты болуп - табигый өзгөчөлүктөрү климаттык шарттар менен тыгыз байланышкан жер саналат. Эгерде мамлекеттик чарбанын башка тармактарында бардык активдердин экономикалык натыйжалуулугун жана өндүрүштүк кубаттуулугун так эсепке алуу мүмкүн болсо, жердин түшүмдүүлүгүн так эсептеп чыгуу мүмкүн эмес, анткени анын табигый-экономикалык мүнөзү ар кандай факторлордон көз каранды жана алардын таасири астында өзгөрүп турат.

6. Айыл чарбасынын башка тармактардан айырмасы, продуктылар жарым-жартылай өз максаттары үчүн өндүрүш каражаты катары колдонулат: үрөндөр, тоют, жаныбарлар.

7. Айыл чарбасынын өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен, айыл чарба ишканаларынын ишин баалоо үчүн ар кандай конкреттүү көрсөткүчтөр колдонулат (түшүмдүүлүк, малдын продуктуулугу ж.б.). Мамлекеттик чарбанын бардык тармактарында колдонулган жалпы көрсөткүчтөр айыл чарба өндүрүшүнүн өзгөчөлүктөрүн толук чагылдырбайт.

Демек, айыл чарба өндүрүшүнүн спецификалык өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен тармактын ишканасынын ишмердүүлүгүн өз ара байланышкан экономикалык процесстердин комплекси катары кароого болот, ага көптөгөн адамдар тарабынан көзөмөлдөнбөгөн факторлор кирет. Эгерде кээ бир факторлор эске алынбай калса, анда башка факторлордун таасирин баалоо, ошондой эле жалпы тыянактар туура эмес болуп чыгышы мүмкүн.

Келечекте агроөнөр жай өндүрүшүнүн тездик менен өсүшү негизинен айыл чарба ишканаларынын эсебинен камсыз кылынышы керек. Бул ушул уюмдарды айыл чарба техникалары, күйүүчү-майлоочу майлар, минералдык жер семирткичтер жана өнөр жай тоюту менен материалдык-техникалык жактан жабдуу деңгээлин бир кыйла жогорулатууну талап кылат. Учурда базар экономикасында иштеп жаткан агроөнөр жай комплексинин ишканалары тиешелүү талаптарга жооп бериши керек. Өндүрүш технологиясы ушунчалык татаалдашкандыктан, бүгүнкү күндө уюштуруунун жана өндүрүштү башкаруунун таптакыр жаңы формалары талап кылынат. Рынокко өтүү башкача, жаңы мамилелерге алып келди, мында ишкердик субъектери көзкарандысыз болуп, милдеттенмелерди өзүнө алышты жана алар үчүн жооптуу болушту, атаандаштык мамилелерге киришип структуралык кыйроого жана банкроттук тобокелдигине туш болушту. Өлкө башынан кечирген экономикалык депрессия бардык айыл чарбаны тармагын оор абалда калтырды. Мурунку мамлекеттик колдоонун жоктугунан, алар өндүрүштүн материалдык-техникалык деңгээлин сактай алышкан жок. Мындай шартта техникалык жана технологиялык жаңыланууну жүргүзүү кыйын, бирок бул зарыл болсо дагы, өндүрүштү өркүндөтүүгө таасирин тийгизет.

Базар экономикасында көпчүлүк субъектилер агрардык сектордогу ишенимдүү инвестициялык каражаттарга муктаж. Демек, айыл чарбасынын көйгөйлөрүн эске алуу менен өлкөнүн кредиттик жана каржы тутумун түп-тамырынан бери өркүндөтүү талап

кылынат [3, 9, 12, 13, 14, 21].

Базар экономикасы айыл чарба өндүрүүчүлөрүнүн кызыкчылыктарын бири-бирине каршы коюп, аларды кооптуу чечимдерди кабыл алууга жана мурунку мыкты чечимдерди дагы карап чыгууга аргасыз кылат. Ушул шарттарда, ишканалар күчтүү атаандаштык шартында жашоо үчүн капиталдарынын структурасында өзгөрүүлөрдү болжолдоп жана өз убагында жасай алышы керек. Айыл чарба өндүрүшүнүн өнүктүрүүнүн шарттарынын жана факторлорунун ар түрдүүлүгүн жана өз ара көз карандылыгын баса белгилөө керек [17].

Оптималдуу божомолдоо төмөнкүлөрдү эске алуусу керек:

- жердин көлөмү жана структурасы, кыртыштардын түрлөрү жана физикалык касиеттери жана алардын потенциалдуу түшүмдүүлүгү;

- негизги фонддордун (имараттар жана курулуштар, машиналар жана жабдуулар) болушу, техникалык абалы жана алардын санын көбөйтүү мүмкүнчүлүгү;

- эмгек ресурстарынын саны, курагы, кесиптик жана квалификациялык курамы;

- жердин жана башка өндүрүш факторлорунун оптималдуу айкалышы, ар бир өсүмдүк, жаныбар түрлөрү, продукт үчүн ресурстардын эң пайдалуу айкалышы;

- агроөнөр жай продукцияларынын рыногунун абалы (суроо-талап, сунуш, баалар), керектөөчүлөр менен келишимдердин болушу, базар экономикасынын инфраструктурасынын мүмкүнчүлүктөрү [4].

Учурда агроөнөр жай продукциясынын сапатына болгон талаптар жогорулап гана тим болбостон, алардын мүнөзүн толугу менен өзгөрттү. Маселе, сатып алуучуга мурдагыдай сапаттагы арзан товарды сунуш кылуу үчүн өндүрүш чыгымдарын жана алардын продуктуларына бааларды кантип төмөндөтүү керек болсо, ошондой эле керектөөчүнү алардын өсүп жаткан муктаждыктарын канааттандырган жогорку сапаттагы продукт менен камсыз кылуу көйгөйү. Ошол эле учурда, керектөөчүлөрдүн суроо-талабын алдын-ала изилдөөнүн зарылдыгы келип чыгат, бул керектөөчүнү артыкчылыктуу тартипте кайсы түрлөрүн жана кандай сапаттагы товарлар кызыктырарын аныктоого мүмкүндүк берет. Сапаттуу көрсөткүчтөр боюнча белгилүү болгон продукцияларды дайыма өркүндөтүү менен, базардагы үлүштүн, сатуунун көлөмүнүн жана кирешенин туруктуу өсүшүнө жетишүүгө болот.

Өндүрүш чыгымдарынын түзүмүндө, сатууга кеткен чыгымдардын үлүшүнүн көбөйүшү менен байланыштуу кескин өзгөрүүлөргө дуушар болот, ал эми продукцияны сатуу боюнча ишкананын эффективдүүлүгү өзүнчө бир чоң көйгөй болуп калды.

Мунун бардыгы үчүн агроөнөр жай комплексиндеги ишкананы башкарууга принципалдуу жаңы ыкмалар талап кылынат, анда белгилүү бир стратегия иштелип чыгышы керек жана ал стратегия төмөнкүлөрдү камтышы зарыл: тобокелдиктерди чачыратуу, учурдагы шарттарга адаптациялоо, кирешелерден максаттуу чегерүүлөр (1-сүрөт).

1-сүрөт. Агроөнөр жай комплексин стратегиялык башкаруудагы жаңы ыкмалар.

Ошентип, айыл чарба өндүрүшүнө байланыштуу коркунучту азайтууга болот.

Экономикалык процесстердин иерархиялык түрдө мамлекетке баш ийүүсүнө эмес, атаандаштыкка, өндүрүүчүлөрдүн эркиндигине негизделген базар экономикасында анын мыйзамдарын билүү, менеджмент илиминин жетишкендиктерин иш жүзүндө колдонуу зарыл. Менеджментке байланыштуу көптөгөн басылмалардын аркасында, миллиондогон адамдарга жеткиликтүү болгон менеджмент программаларын жайылтуу, ар башка өлкөлөрдүн башкаруу тажрыйбаларын жалпылоо, практик окумуштуулардын кеңири эл аралык байланыштары, менеджердик акылмандык ага муктаж болгондорго барган сайын жеткиликтүү болуп баратат, айыл чарба ишканасын уюштурууга жана сабаттуу башкарууга жардам берет.

Агрардык сектордогу ишкердүүлүктүн өнүгүшү өлкөдөгү экономикалык кырдаалга, саясий кырдаалга, укуктук чөйрөгө, социалдык-маданий чөйрөгө, технологиялык чөйрөгө, географиялык чөйрөгө, уюштуруучулук жана техникалык чөйрөгө байланыштуу болот [15, 8-б.].

Экономикалык кырдаалга жараша, сатып алуучулар айыл чарба продукциясын сатып алууга аздыр-көптүр акча сарптай алышат. Инфляциянын натыйжасында керектөөчүлөрдүн сатып алуу жөндөмү төмөндөп, ошого жараша керектөөчүлөрдүн суроо-талабы да төмөндөйт. Жаңы салыктар кирешелерди бөлүштүрүүнүн өзгөрүшүнө, демек, керектөөчүлөрдүн суроо-талаптарынын өзгөрүшүнө алып келиши мүмкүн.

Экономикалык кырдаал саясий кырдаалдын таасирине дагы дуушар болот, анткени саясий туруксуздуктун өсүшү менен узак мөөнөттүү инвестиция тартуу коркунучу дагы жогорулайт.

Айыл чарба ишканалары үчүн өндүрүштүн оптималдуу структурасын тандоо маселеси өзгөчө, ошондуктан ар дайым маркетинг анын чечиминин өзөгү болушу зарыл. Айыл чарбасы буга чейин эле өзүнүн өстүргөн продукциясынын баарын эле коомчулук тарабынан пайдаланууга албоосуунун белгиленген чегинен өткөн. Заманбап шарттарда, чет элдик өндүрүүчүлөр менен атаандаштык болгондо, өндүрүүчүлөрдүн ата мекендик өнүмү гана талап кылынат, бул коом үчүн өтө зарыл жана анын сатып алуучулук жөндөмүнө туура келет. Бул түзүлгөн жагдай экономикалык тармактардын айкалыштарын жана алардын ар биринин структурасын өзгөрүүсүнө алып келет, бул өндүрүштүн эффективдүүлүгүнүн кыйла жогорулашына өбөлгө түзөт, ал эми эсепке алынбаган климаттык, технологиялык же рыноктук шарттар пайда

болгон учурларда ишкана жалпысынан жогорку кирешелерди камсыз кылуу үчүн бир тармакты экинчиси менен, бир продуктунун ордуна башка продуктуну сунуштоо менен жалпы коопсуздукту камсыздайт. Маселени комплекстүү чечүүнүн дагы бир ички фактору - бул айыл чарба өндүрүшүн чарбада кайра уюштуруу жана ага ресурстарды жана энергияны үнөмдөөнү камсыз кылган технологияларды жана технологиялык ыкмаларды кеңири киргизүү болуп саналат. Изилдөөнүн натыйжалары, илимий иштелип чыккан сунуштары айыл чарба ишканаларында стратегиялык менеджмент тутумун калыптандырууда жана аларды иш жүзүнө ашыруу менен байланышкан конкреттүү сунуштарды иштеп чыгууда колдонулушу мүмкүн.

Адабияттар:

1. Ташмурзаева Г.Т. Уюштуруу факторлору жана алардын айыл чарба өндүрүшүнүн экономикалык натыйжалуулугуна тийгизген таасири / Г.Ташмурзаева - Известия ВУЗов (Кыргызстан), 2013 №4. Б.186-188.
2. Бринкман Т., Айыл чарба ишканаларын уюштуруунун экономикалык негиздери. - М., 1926.
3. Мусаева Ж.А. Өткөөл мезгилдеги экономиканын теориясы жана практикасы. - Бишкек: Илим, 2008. Б. 411.
4. Гасанов М.А., Аймактын агроөнөр жай комплексинин өндүрүштүк инфраструктурасы жана натыйжалуулугу / Гасанов М.А., Курбанов К.К., Омаров А.З. // Россиянын айыл чарба экономикасы. 2009. № 6. Б. 57-66.
5. Хасанова, АД Айыл чарба өндүрүшүнүн мамлекеттик жөнгө салуу: чет өлкөлөрдүн тажрыйбасы / Э.М. Эминова, А.Д. Хасанова // Апробация. 2015. № 2 (29). Б. 47-55.
6. Хасанова, А.Д. Аймактын агроөнөр жай комплексиндеги стратегиялык пландоонун өзгөчөлүктөрү. Хасанова, А.А. Баширова // Апробация. 2015. №12. Б. 156-162.
7. Хасанова А.Д. Экономиканын агрардык секторунда стратегиялык пландаштыруунун натыйжалуу тутумун түзүү / А.Д. Хасанова, Э.М. Эминова // Апробация. 2014. № 12 (27). Б. 27-30.
8. Хасанова А.Д. Аймактын агроөнөр жай комплексин стратегиялык пландаштырууга багытталган мамиле / А.Д. Хасанова, Э.М. Эминова // Экономикалык трансформациянын аймактык көйгөйлөрү. 2015. №11. Б. 40-48.
9. Дохолян С.В. Агроөнөр жай комплексинин ресурстук потенциалын пайдалануунун натыйжалуулугун жогорулатуу боюнча инновациялык ыкмалар / С.В. Дохолян, Ю.Д. Умавов // Аймактын агроөнөр жай комплексин өнүктүрүүнүн көйгөйлөрү. 2011. Т.8. №4. Б. 73-81.
10. Дохолян С.В. Агроөнөр жай комплексин өнүктүрүү стратегиясын түзүүнүн методологиялык аспектилери / С.В. Дохолян, Ю.Д. Умавов // Илимий обзор. сер. 1. Экономика жана укук. 2012. № 6. Б. 192-197.
11. Дохолян С.В. Агроөнөр жай комплексин регионалдык деңгээлде мамлекеттик жөнгө салуунун жана башкаруунун өзгөчөлүктөрү / С.В. Дохолян, Ю.Д. Умавов, Э.М.

- Эминова // Экономика жана ишкердүүлүк. 2014. №12. Б. 235-242.
12. Дохолян С.В. Аймактын этноэкономикалык компонентин эске алуу менен агроөнөр жай комплексинин агрардык секторунун ресурстук потенциалын пайдалануунун натыйжалуулугун жогорулатуу / С.В. Дохолян, Ю.Д. Умавов // Финансылык экономика. 2012. № 6. Б. 105-109.
  13. Дохолян С.В. Регионалдык репродукция тутумундагы агроөнөр жай комплексинин ресурстук потенциалын өнүктүрүү / С.В. Дохолян, Ю.Д. Умавов // Экономикалык трансформациянын аймактык көйгөйлөрү. 2011. №4. Б.135-159.
  14. Дохолян С.В., Аймактын агрардык секторунун ресурстук потенциалы / С.В. Дохолян, Ю.Д. Умавов // Экономика жана ишкердүүлүк. 2012. № 1. Б. 37-45.
  15. Костяев А.И. Айыл чарба өндүрүшүнүн тышкы шарттары жана ички факторлору // Айыл чарба жана кайра иштетүүчү ишканалардын экономикасы. 2003. №3. Б.8-10.
  16. Мусакожоев Ш.М., Эл чарбасын мамлекеттик жөнгө салуу (Кыргыз Республикасынын материалдарынын негизинде). - Б., 2006. - 224 б.
  17. Петросянц В.З., Региондук агроөнөр-жай комплексинин натыйжалуу ишин системалуу уюштуруу / В.З. Петросянц, К.К. Курбанов, И.М. Абдуллаева // Экономикалык трансформациянын аймактык көйгөйлөрү. 2007. №1. Б. 51-55.
  18. Эминова, Е. М. Аймактын агроөнөр жай комплексин туруктуу өнүктүрүүнү мамлекеттик жөнгө салуу (Дагестан Республикасынын мисалында): дис. ... канд. эконом. Илимдер / Дагестан мамлекеттик университети. – Махачкала, 2009-жыл.
  19. Эминова, Е.М. Аймактын агроөнөр жай комплексин стратегиялык пландаштырууга багытталган мамиле / Е.М. Эминова, А.Д. Хасанова // Экономикалык трансформациянын аймактык көйгөйлөрү. 2015. №11. Б. 40-49.
  20. Эминова Е.М. Айыл чарба ишканаларынын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатуу боюнча стратегиялык чечимдерди иштеп чыгуу тутумун түзүү / С.В.Дохолян, Э.М. Эминова // Экономика жана ишкердүүлүк. 2015. №2. Б. 857-864.
  21. Юнусова Р.С., Ресурстук потенциалды мобилизациялоо куралы катары агроөнөр жай комплексин инновациялык өнүктүрүү / Р.С. Юнусова // Экономикалык трансформациянын аймактык көйгөйлөрү. 2013. № 3 (37). Б. 170-173.
  22. Юнусова Р. С., Базар экономикасында мамлекеттин ролу жөнүндө / Р. С. Юнусова, Р. М. Магомедов // Экономиканы структуралаштыруу маселелери. 2003. №3. Б.128-131.